

Sellele publikatsiooni autoriõigused kuuluvad projekti tegevuse ajal EUROCLIO/MATRA projektile New Ways to the Past.

Pärast projekti lõppemist lähevad autoriõigused Eesti Ajalooõpetajate Seltsile ja Läti Ajalooõpetajate Seltsile.

Projekti New Ways to the Past rahastab Hollandi Välisministeeriumi MATRA programm.

TAGASIVAADE MINEVIKKU – ERINEVAD VAATENURGAD **Ajalooõpetaja käsiraamat**

Eesti autorid – Heli Aiaots, Reet Kandimaa, Mart Kand, Ülle Kõiv, Eda Maripuu, Ivo Maripuu, Eero Medijainen, Mare Oja.

Läti autorid – Juris Freibergs, Sarmīte Goldmane, Aija Kļaviņa, Jolanta Klišāne, Dzintra Liepiņa, Jelena Rjazantseva, Ligita Straube, Elvira Viļume.

Eksperdid – Sirkka Ahonen (Soome), Sue Bennett (Inglismaa), Huibert Crijns (Holland), Joke van der Leeuw-Roord (Holland), Ian McKellar (Šotimaa), Harald Frode Skram (Norra).

Konsultandid – Evaldas Bakonis (Leedu), Konstantin Bitjukov (Venemaa), Ieva Gundare (Läti), Vjatšeslav Sorokin (Venemaa).

Eessõna inglise keelest tõlkinud Reet Kandimaa
II osa läti keelest tõlkinud Rūta Karma ja Imbi Strenga
Toimetaja Kersti Kaldma

SISUKORD

Sissejuhatus (Sirkka Ahonen, Sue Bennett, Huibert Crijns, Joke van der Leeuw-Roord, Ian McKellar, Harald Frode Skram)	4
Projekti lühike kirjeldus ja tekkelugu	4
Ajaloo õppimise ja õpetamise olemus	5
Kooli õppekava ja õpetaja töökava	7
Metoodilisi võtteid ajaloo õpetamisel	8
I. Euroopa valikud: 20. sajandi 20.-30. aastad (Heli Aiaots, Reet Kandimaa, Mart Kand, Ülle Kõiv, Eda Maripuu, Ivo Maripuu, Eero Medijainen, Mare Oja)	14
Sissejuhatus	14
1. Demokraatia ja autokraatia Euroopas: poliitiline elu	16
1920.–1930. aastad – kas demokraatia kriis?	16
Mussolini – kas totalitaarse riigi rajaja?	21
Hitleri võimuletulek: kas juhus või paratamatus?	28
J. Stalin: kas suur juht või kaval intrigaan?	34
Autoritarism – kas parim mida ajalool pakkuda oli?	41
2. Majandus, kultuur, haridus ja igapäevaelu	46
Majandusraskused – kas eeldus diktatuuriks?	46
Kultuur – kas vaba looming või riiklik tellimus?	53
Haridus – kas mitmekesisus või ühetaolisus?	61
Igapäevaelu 20. sajandi esimesel poolel	68
Naine mehe varjus	72
3. Rahvusvaheline koostöö ja konfliktid	77
Versailles´ süsteem – kas lüüasaanute karistamine või uus kord?	77
Rahvasteliit – kas edu või nurjumine?	86
Kas Hitleri välispoliitika oli edukas?	91
Lepituspoliitika võitjad ja kaotajad	96
Eesti ja Läti – kas etturid suures poliitikas?	102
II. Elu ilma valikuteta: Läti ja Eesti NSV Liidu koosseisus (Juris Freibergs, Sarmīte Goldmane, Aija Kļaviņa, Jolanta Klišāne, Dzintra Liepiņa, Jelena Rjazantseva, Ligita Straube, Elvīra Viļume)	105
Sissejuhatus	106
1. Sissejuhataav teema: sotsialismisüsteem ja selle kokkuvarisemine	108
2. Igapäevaelu	124
3. Majanduselu	142
4. Politiseeritud elu	156
5. Rahvuslik ja internatsionaalne	170
6. Kultuur	184
7. Haridus	194
8. Kas vastupanu, koostöö või leppimine?	198
9. Nõukogude aja pärand	208

PROJEKTI LÜHIKE KIRJELDUS JA TEKKELOGU

Ajalooõpetuse arengud Euroopas

Euroopa on mitmetahuline maailmajagu. Oma ajalugu on rohkem kui neljakümnel riigil. Ometi on diskussioonid ajaloo õpetamise eesmärkide, sisu ja õppemeetodite üle paljudes Euroopa riikides hämmastavalt sarnased.

Ajaloo õpetamisel kaugenetakse Euroopas üha enam mõttest, et noored peavad pähe õppima tõe rahva mineviku kohta. Selle tundmaõppimisel on siiski oluline koht noorte ajalootunnetuse või ajaloomälu kujunemisel. Lisaks sellele varustatakse noored erinevate õpioskustega, mida on võimalik edaspidi kasutada nii isiklikus elus kui ka töös. Ajalooõpetajad kannavad vastutust selle eest, et noortel kujuneks positiivne suhtumine demokraatiasse. Uuringu "Noored ja ajalugu" käigus nimetas enam kui 80 % ajalooõpetajatest õpetamise peamiseks eesmärgiks taotlust, et õpilased mõistaksid demokraatia põhilisi väärtusi.

Et jõuda uute eesmärkide puhul tulemusteni, on vaja ajalugu uutmoodi õppida ja õpetada. Viimasel kahekümnel aastal on õpetajakoolituses toimunud intensiivne arutelu, ajaloo õpetamise küsimustega tegelevate ajakirjade veergudel ja õpikute kirjutamise käigus on otsitud uusi ideid ning efektiivseid ajaloo õpetamise strateegiaid. Kõik nad juhivad mõttele, et noorte õppetegevus peaks olema märksa aktiivsem, kui seda võimaldab tavapärase õpetaja monoloog klassi ees. Õpilased peavad õppima tegevuses ja olema võimelised iseseisvalt töötama. Nad peavad oskama õppimisel kasutada kaasaegset infotehnoloogiat, raamatuid, artikleid ja erinevaid allikmaterjale.

Euroopa riikide hariduses on toimunud selge liikumine õpetajakeskselt õppimiselt-õpetamiselt õppeprotsessile, kus õpetaja aitab õpilasel muutuda iseseisvaks õppijaks. Ajalooõpetaja ei peaks kartma sellist valikut teha. Müüt, et õpilane jätab kõik tunnis kuuldu meelde, on ammu ümber lükatud. Efektiivne õppimine ja meelepidamine põhineb erinevatel õppimisstiilidel.

Konflikt õppimise ja õpetamise sisu ning meetodite vahel; teadmised ja oskused

Euroopa ajalooõpetuse suureks probleemiks on ajalooalaste teadmiste, oskuste, väärtuste ja suhtumiste tasakaalustamine õppekavas. Ulatuslike haridusalaste diskussioonide käigus diskuteeriti efektiivse õppimise ja õpetamise üle ning jõuti seisukohale, et 20. sajandi viimaste kümnendite võtmesõna on oskustel põhinev haridus. Enamikus Lääne-Euroopa maades on viimase 20 aasta jooksul traditsioonilist, konkreetsetel ajaloo faktidel põhinevat ainekava järk-järgult muudetud. Valdavalt püütakse arendada õpilaste teadmisi, oskusi ja suhtumisi.

Paljudes Euroopa riikides on õppekava tänini liialt teadmistele orienteeritud, kuid ajalooharidusega tegelevad isikud diskuteerivad üha enam ajalooõpetuse eesmärkide üle. Kui soovime, et õpilased senisest paremini mõistaksid mineviku toimunut, peavad oluliselt muutuma klassis kasutatavad õpetamisvõtted. Õpetada tuleb nii, et õppimine paneks õpilased kriitiliselt mõtlema, kujundaks nende seisukohti ja arvamusi ning aitaks omandada demokraatlike oskusi ja suhtumisi.

Oskustel põhineva õpetuse kasutuselevõtmine tekitab olukorra, kus seni kasutusel olnud ajaloo ainekava satub surve alla. Oskuste omandamine nõuab allikaõpetust, õpilastele

ülesannete ja iseseisva töö andmist. Selline õppimine ja õpetamine nõuab rohkem aega kui senine traditsiooniline õpetamisviis. Kasutada oleva ajaloomiidi raames on võimatu säilitada ajaloo ainekava endist mahtu.

Iga ajaloolase jaoks on väga valuline ja sageli üsna raske otsustada, mida õppekavast välja jätta. Järelikult on uued ainekavad sisult liiased ja suurte raskustega omandatavad. See tekitab olukorra, et liialt palju peab õppima väljaspool tunde või rakendatakse liialt vähe oskustel põhinevat õpetamist tunnis. Vaid üksikutes Euroopa riikides on ajaloo ainekava loojad suutnud aine sisu ja muud sellele esitatavad nõudmised ainele eraldatud tundide määraga kooskõlla viia. Ajalugu on vaimustav õppeaine, kuid seda on liialt palju! Valiku tegemine on õpetaja jaoks tähtsaim, ükskõik milliseid eesmärke ainekavas ka ei kirjeldataks. Ajaloolaste ja haridustegelaste vaidlused selle üle, mida valida ja mida mitte, on lõputud. Õpetaja peab ise valiku tegema.

Projekti taust

1991. aastast alates taasavastavad Balti riigid oma lähiminekku. Teadlased uurivad valulist ja vastuolulist ajalugu. Kuid sõltuvalt poliitiste seisukohtade muutumisest ja uutest avastustest, muutuvad sageli ka ajalootõlgendused. Läheb aega, kuni ajaloolased, kes on ise lähiaja valulise mineviku läbi elanud, suudavad seda erapooletult uurida. Tegelikku vabadust ei saavutata seni, kuni inimesi nende minevik kinni hoiab, vabadus saavutatakse alles siis, kui minevikust vabaks saadakse.

Ajalooõpetajad ei saa oodata. Nende klassides istuvad noored, kes kogevad tänast päeva, mis on täielikult erinev õpetajate ja nende vanemate lapsepõlvest. Ajalooõpetajad seisavad silmitsi ka tõsiasjaga, et paljud minevikusündmused, millest ei räägitud nende ülikooliõpingute ajal, on nüüd muutunud üldteada tõsiasjaks. Ajalootunnis on nüüd tarvis arutada, milline oli Balti riikide inimeste osa 20. sajandi ajaloosündmustes, milline oli nende valikuvabadus ja elukogemus ja miks on nende elu viimase 15 aasta jooksul nii palju muutunud.

Käesoleva õpetajakäsiraamatu sõlmküsimusteks on, kuidas tuua hiljutine valuline minevik elavalt õpilaseni, kuidas teha nii, et õpetaja mõtleks kogu aeg sellele, mida tema õpilased peaksid minevikust teadma, et tulevikus elada, milline sõnum on tähenduslik 21. sajandi inimesele.

Käsiraamatu tekkeloost

1996. a lõpus said koolitusseminaril kokku Eesti ja Läti ajalooõpetajate seltside esindajad ja kolleegid EUROCLIO-st. Lääne-Euroopa eksperdid viisid läbi seminare, kus käsitleti erinevaid õpetamisstiile ja tunnimudeleid. See kohtumine pani aluse koostööprojektile, mille eesmärgiks kujunes õpetajakäsiraamatu koostamine Eesti ja Läti ajalooõpetajatele. Otsustati, et selles käsitletakse kaht teemat: 1) demokraatlikud ja autoritaarsed riigid Euroopas 1920. ja 1930. aastatel ning 2) nõukogude režiimi mõju Balti riikides 1945–1991. Otsustati ka, et käsiraamat peab sisaldama erinevaid uuenduslikke ajaloo õpetamise ja õppimise meetodeid.

1998. a kiideti projekt ametlikult heaks ning Eesti ja Läti ajalooõpetajate seltside liikmetest moodustati töögrupp. Kaasati ka vene keeles õpetavad õpetajad. EUROCLIO hoolitses selle eest, et töös oli võimalik kasutada Inglismaa, Soome, Leedu, Norra, Venemaa ja Šotimaa eksperte. Praktelistest kaalutlustest lähtuvalt jagati töögrupp kaheks rahvuslikuks töögrupiks, kumbki tegeles vaid ühega valitud teemadest. Ka

väliskonsultandid jagasid töö omavahel ära ja liitusid ühe või teise töögrupiga. Eesti töögrupp keskendus põhiliselt teemale "Demokraatlikud ja autoritaarsed riigid Euroopas 1920. ja 1930. aastatel", Läti grupp töötas teemaga "Nõukogude režiimi mõju Balti riikides 1945–1991".

Projekti käigus toimus rida rahvuslikke ja rahvusvahelisi seminare, kus arutati projekti eesmärgi ja ideid ning analüüsiti projekti kulgu. Tähtis oli vaadelda minevikku avatud probleemküsimuste kaudu, mille puhul ajalugu käsitletakse erinevatest perspektiividest. Õpetajakäsiraamatu koostamine võttis aega 18 kuud.

Projekti eesmärgid

Eesti ja Läti ajalooõpetajate seltsid tahavad ajaloo õppimisel ja õpetamisel sulatada ühte traditsioonilised ajaloo-teadmiste edastamise meetodid ja uue lähenemise. Koostatavad õppevahendid peavad olema õpetajatele abiks demokraatlike harjumuste kujundamisel, seaduskuulekuse ja inimõiguste austamise edendamisel. Käsiraamat peab vastama Balti riikide ühiskondade arengu nõuetele ja näitama minevikku multikultuurilise ja mitmetahulisena.

Projekti üks eesmärgi on süvendada huvi ajaloo õppimise vastu, et paremini mõista tänast päeva, julgustada noori tõstatama valulisi ja vaieldavaid ajalooküsimusi. Ajalooõpetajate seltside tugevdamiseks tuli luua väikesed ajaloo õppimise ja õpetamise keskused. Nende ülesandeks on varustada Eesti ja Läti ajalooõpetajaid uuenduslike erialaraamatute ning muude materjalidega. Iga Eesti ja Läti ajalooõpetaja saab endale käesoleva käsiraamatu ühe eksemplari.

EUROCLIO

EUROCLIO (Euroopa Ajalooõpetajate Liitude Alaline Konverents) loodi 1993. a ajaloo kui noorte hariduses olulise õppeaine kaitsmiseks ja arendamiseks. Eesmärkideks on ajaloo õppimise ja õpetamise edendamine, ajalooõpetajate intellektuaalse vabaduse tugevdamine, euroopa dimensiooni suurendamine ajalooõpetuses (säilitades globaalse, rahvusliku ja regionaalse mõtme) ning euroopa identiteedi arendamine õpetajates ja õpilastes.

Oma eesmärkide täitmiseks on EUROCLIO korraldanud kahe- ja mitmepoolseid ajalooõpetuse alaseid projekte. Kuna paljudes Euroopa riikides on natsionalistliku ainekava ja õpikute loomine harjumuspärane, tunneb EUROCLIO erilist vastutust. EUROCLIO kohuseks on ka korraldada erinevate Euroopa riikide ajaloolaste ning ajalooharidusega tegelevate isikute kokkusaamisi, et tulevikku silmas pidades edendada mineviku uurimist. EUROCLIO kasutab ära kõik võimalused, et ajalooharidusega tegelevad isikud Euroopas saaksid üksteisega kogemusi jagada, üksteist inspireerida ja võimalusel koostööd teha.

Projekt "New Ways to the Past" on EUROCLIO projekt, milles liikmesorganisatsioonide esindajad teevad koostööd, et välja töötada ajalooõpetaja käsiraamat ajalooõppimise ja õpetamise edendamiseks Eestis ja Lätis. EUROCLIO aitab kaasa uute õppematerjalide tutvustamisele koostöösseminaridel.

Õpetajakäsiraamatu eesmärk

Võttis üsna palju aega, enne kui projektis osalejad olid valmis määratlema õpetajakäsiraamatu sisu ja eesmärgi. See raamat pole õpik, selles ei esitata õpetatavaid teemasid täielikult, vaid antakse nende õpetamiseks lisamaterjali.

Käsiraamatu autorid diskuteerisid elavalt, milline peaks raamat välja nägema ja kuidas peaksid materjalid selles esitatud olema. Lõpuks otsustati, et kasutajad peavad sellest leidma valmis materjale ja ülesandeid tööks klassis. Raama-

tus keskendutakse tegevõpetajate koostatud ja läbi proovitud praktilistele õppematerjalidele. Selles esitatakse erinevaid efektiivse õpetamise võimalusi, nt õpilaste individuaalne uurimistö, essee, ülesanded tekstide, piltide, kaartide ja karikatuuridega töötamiseks. Esitatud on ka mõned hindamistehnikad.

Käsiraamatus esitatakse infotehnoloogia kasutamise ja välitööde korraldamise ideid, käsitletakse tunni planeerimist, tuuakse näiteid selle kohta, kuidas kasutada individuaalset, paaris- ja grupitööd, ning osutatakse, kui oluline on rollimäng ajalootunnis.

AJALOO ÕPPIMISE JA ÕPETAMISE OLEMUS

Minevik, olevik ja tulevik

Juba siis, kui laps õpib ütleva sõnu *eile, täna* ja *homme*, hakkab ta omandama ajalooeadvuse põhialuseid. Inimesed oma loomult on ajaloolised olevused. Nad pöörlevad ajas edasi ja tagasi, liiguvad minevikust tulevikku ja tagasi. Nende tulevikuootused sõltuvad nende minevikukogemustest. Minevikust mõtte otsimine sõltub tulevikulootustest. Ootusi ja kogemusi kaalutakse ning jagatakse sotsiaalselt ja see võimaldab inimestel ühiste eemärkide poole püüelda.

Inimesed mõtestavad oma sotsiaalset keskkonda läbi erinevate lugude. Lugude tegelasteks on inimesed, kes sagedasti üksteisele vastanduvad. Kuulaja või lugeja võib end tegelastega samastada. Seega muudavad erinevad lood ajaloo kergesti vastuvõetavaks ja hõlmatavaks. Hea jutt muudab sündmuste käigu arusaadavaks.

Ajaloolistel juttudel on ka teine külg. Nende läbi võivad tekkida ulatuslikud kogu ajaloo käiku seletavad skeemid. On lood, mis räägivad rahvuste kujunemisest, vabaduse arengust ja sotsialismi tekkest. Selliste suuremõõtmeliste minevikulugude loomisel on kasutatud ideoloogilist raamistikku. Suurejoonelisi jutustusi natsionalismi, sotsialismi ja liberalismi kohta on konstrueerinud poliitilise ajaloo tegelevad mõtlejad. Nad on sõnastanud selged eemärgid, mida juhid ja massid võiksid taotleda ja millele end pühendada.

Kui inimestele surutakse jõuga peale ulatuslikke ideoloogilisi skeeme, siis kasutatakse ajalugu inimestega manipuleerimiseks. See on põhjus, miks inimesed pole ajaloo ideoloogiseeritud käsitlust omaks võtnud, vaid selle kriitiliselt tagasi lükanud. Tänapäeval tahavad inimesed luua omaenese lugusid, lähtuda oma isiklikust vaatenurgast. Sellest tulenevalt on inimestel tänapäeval palju väikesi lugusid ühe ideoloogiliselt piiritletud ajaloo asemel. Viimane on jäänud minevikku, sest ka konformismiajastu on saanud minevikuks. Ühiskond koosneb erinevatest gruppidest, kellel on erinevad lood.

Ka koolihariduse sisus pole enam kohane rakendada ulatuslikke, ideoloogiliselt raamistatud skeeme. Siiski väärivad need ühe teadmiste edasiandmise vormina poolehoidu. Ajalooliste tegelastega samastumine, sündmuste käigu mõtestamine lähitult inimeste püüdlustest ning sündmuste alguse ja lõpu otsimine on õpilasele sobivad viisid ajaloo mõtestamiseks.

Identiteet või kriitiline meel?

Isegi kui ajalugu koosneb paljudest lugudest, jagavad samades ühiskondlikes oludes elavad inimesed neid omavahel. Üksikisik võib identifitseerida end läbi mitme erineva loo või jagada teistega mingeid osi oma lugudest. Ta võib näiteks jagada oma rahvusliku olemise kogemusi, aga ka ametialasest tegevusest või sugulusest tulenevaid kogemusi. Inimene võib olla samaaegselt seotud mingi kohaliku, rahvusliku või rahvusvahelise ühendusega. Ühtekuuluvuse mõtestamine sõltub teistega jagatud kogemustest.

Traditsiooniliselt peetakse ajalugu identiteeti kujundavaks õppeaineks. Samastades end ajalooliste isikutega, sulatavad noored iseendasse mingeid kollektiivse identiteedi elemente. Ühised lood kujundavad sotsiaalse kokkukuuluvuse tunnet ja aitavad mingil määral teostada ühiskonna üldisi eesmärke. Maailmas, kus seistakse silmitsi ühiste riskide ja väljakutsetega, on ajalool kui identiteeti kujundaval õppeainel suur tähtsus.

Avatud ühiskonnas on identiteet siiski iga inimese isikliku valiku küsimus. Kuigi poliitilised liidrid kalduvad hellitama kollektiivse identiteedi ideed, peab iga üksikisik lõppkokkuvõttes ise oma ajalooidentiteedi kujundama. Selleks on vaja kriitilist meelt ja oskust erinevaid ajaloolisi isikuid ja eesmärke kriitiliselt hinnata. Seega peaks ajalootund olema teatava vaimse enesekaitse kool, mille käigus toimub kriitilise mõtlemise oskuse omandamine.

Ajaloo teadmised põhinevad allikmaterjalidel nagu dokumendid, suuline ajalugu ja ajaloomälestised. On olemas ka teisi allikaid. Nt ajaloolased raamatud, filmid ja mälestused. Eeldatakse, et õpilane õpib iga teksti ja pildi kohta küsima, kust see pärineb, kelle tõlgendust ning kui suures ulatuses see sisaldab.

Nõuetele vastav ajaloo haridus täidab vähemalt kahte ülesannet: see sisaldab identiteeti kujundavaid elemente ja arendab kriitilise mõtlemise oskust. Esimest ülesannet täitmata taandub ajalugu pelgalt intellektuaalseks harjutuseks. Oskamata kriitiliselt mõelda, võib inimene sattuda manipuleerimise ohvriks.

Mitmetahulisus ja hellad teemad

Kaasaegne ühiskond koosneb erinevate kogemustega kogukondadest. On olemas etnilised grupid, sotsiaalsed kihid ja kaks sugu. Isegi siis, kui nad elavad samal territooriumil ja osalevad samades ajaloo sündmustes ja -muutustes, on nende arusaamad erinevad. Muutus, mis minevikus oli ühe grupi jaoks positiivne, võis olla teise jaoks katastroof. See, mis suurendas ühe grupi vabadust, võis tähendada teise jaoks vastupidist. Gruppide erinevad kogemused väljenduvad nende erinevates lugudes ja identiteedis.

Konfliktsete identiteetide sobitamiseks käsitletakse ajalugu selle erinevatest tahkudest lähtuvalt. Oma grupi seisukohtadest eemaldumine ja ajaloo uurimine kellegi teise vaatevinklist aitab teisi inimesi mõista. Kuni teise grupi teistsugust ajalookirjeldust põhjendatakse paikapidavate argumentidega, seni avardab see ajaloo mõistmist. Sündmuste seletamise kasutegur sõltub selle mitmekülgisusest. Paljuaspektilisus edendab nii sotsiaalselt kokkukuuluvust kui ka ajaloolast mõtlemist.

Paljuaspektilisel lähenemisel on eriline tähtsus siis, kui tunnis käsitletakse ajaloo valulisi probleeme. Valged laigud ajalooõpikutes ja -tundides tuleks tunnis läbi töötada, kasutades diskussiooni võimaldavaid tekste. Neis peaksid olema esitatud vastandlikud vaated. Näiteks, kui tunnis käsitletakse 1999. a Kosovo sündmusi, tuleks esitada nii serblaste kui ka albaanlaste argumentid, et analüüsida, kes peaks Kosovot valitsema. Ajalugu pakub paljuaspektilise lähenemise õppimiseks hulgaliselt võimalusi, eriti võimalusterohke on selles osas kaasaeg. On olemas roomlaste ja foiniiklaste Kartago kirjeldused, konservatiivne ja liberaalne Suure Prantsuse revolutsiooni versioon, tööstusrevolutsiooni marksislik ja liberaalne tõlgendus.

Kas paljuaspektilisus ei vii lõdva relativismini? Kas me ei peaks nägema erinevust hea ja halva, õige ja vale, ülla ja alatu vahel? Paratamatult kätkeb igasugune inimtegevus endas eetilisi aspekte. Õpilastele tuleb eetilisi aspekte selgitada, mitte neid dikteerida. Arutelu võib põhjustada tuliseid vaidlusi, ent samas jätab see ka kõigile valikuvõimaluse. Pärast mitmekülgset uurimist tehtud valik on ratsionaalne ja põhjendatud. Vastaspöole seisukohti arvesse võttev käsitlus on

tasakaalustatum ja sallivam seisukohast, kus vastase argumentidega pole arvestatud.

Tõendusmaterjal ja selle kriitiline interpreteerimine

Ratsionaalselt mõtleva isiku jaoks ei piisa, et ta pelgalt tunneb ära vaieldava küsimuse puhul ilmnevad vastandlikud seisukohad. Õpilane, kes on tõeline ajaloo huviline, tahab teada, miks pooled vaidlevad.

Kui kaks ajalooamatut esitavad ühe sündmuse kohta radikaalselt vastukäivaid hinnanguid, siis läheb hea ajaloolase koolitusega õpilane otsima tõendusmaterjali. Näiteks kujutas F. Engels tööstusrevolutsiooni Inglismaal sotsiaalse katastroofina. Väljapaistev ajaloolane T. B. Macaulay, kes uuris sama perioodi, kiitis aga sama nähtust ja nimetas seda muutuseks, mis viib sotsiaalse heaolu suunas. Näib, et oponendid kasutasid erinevat tõendusmaterjali – Engels näiteid muutustest töölisklassi elus, Macaulay aga rahandusalaseid dokumente.

Ajalooline tõendusmaterjal on inimese loodud. See sisaldab alati inimese kavatsusi. Et avastada selles sisalduvat mõtet, jääb ainult tõendite otsimisest väheks. Lisaks on vaja tööd, mille käigus toimub materjali tõlgendamine, rekonstrueerimine ja isegi empaatiline hindamine. Materjali looja mõteteni jõudmiseks peab ajaloo tegelev õpilane antud ajastu konteksti sisenema ning hoolega tõendusmaterjali ülesehitust uurima. Samuti peaks ta üritama mujalt võrdlusmaterjali leida. Kui kaks allikat esitavad vastukäivaid andmeid, tuleb kriitiliselt hinnata, kumb neist on tõesem. Ta võib tunnistada mõlemad võrdsest usaldusväärseks, kui nende erinevus tuleneb sellest, et sündmuse käsitletakse erinevast vaatepunktist lähtudes.

Ajalugu on mineviku mõtteline rekonstrueerimine ja tõendusmaterjali tõlgendamiseks kaasneb alati teatud annus subjektiivsust. Nii ajaloolase kui ka ajaloo huvilise õpilase tõlgendus kannab paratamatult tema mentaliteeti. Järelikult, lugedes ajaloolast kirjandust, peab õpilane jõudma äratundmisele, et mittenoustumine kui seesugune ei tähenda seda, et ühel on õigus ja teisel mitte. Erinevad seletused avavad tegelikkuse erinevaid tahke, nii nagu see oli Engelse ja Macaulay puhul.

Kritiseerimisoskuse õppimine sisaldab seega kahte peamist juhtnööri: tuleb õppida küsima, kui palju interpretatsiooni üks või teine tekst sisaldab, ning tuleb aru saada, et lahkarmamus peegeldab sageli tõe erinevaid tahke.

Konstruktivism ajaloo hariduses

Ajaloo teadvuse kujundamiseks peab õpilane ise looma seosed mineviku, oleviku ja tuleviku vahel. See kujutus tuleb oma peas üles ehitada. Selle konstrueerimiseks on vaja teada, mida kujutab endast ajaloolane uurimistöö. Õpilasele peab selge olema, milline on õige ja usaldusväärse ajaloolase uurimistöö käik.

Mineviku ja tuleviku mõtestamine toimub läbi erinevate lugude. Isegi väikesed lapsed mõistavad lugusid ja suudavad luua jutte üksteisega seotud andmekildudest. Läbi oma lapselike juttude kaaluvad nad inimeste kavatsusi ja tegevust, tundeid ja väärtusi. Lõpptulemusena on nad pärast korralikku ajaloolast ettevalmistust võimelised mõtestama juba märksa keerukamaid sotsiaalseid ja poliitilisi nähtusi.

Õpilaste kriitilise analüüsi oskused arenevad vastava koolituse kaudu. Suurbritannias läbi viidud ajaloo hariduse uuring näitas, et juba 11–12-aastased lapsed on võimelised vastukäivat informatsiooni kriitiliselt hindama, kui materjal ja õpetamismeetodid vastavad nende eale. Detektiivitöö meeldib lastele eriti ja ajaloo on küllalt teemasid ja materjali nende fantaasia töölepanekuks. Lapsed teevad, et õpetaja neid tunnis rakendaks.

Minevikulugude konstrueerimine toimub täna pluralismitingimustes. Praegusaja klassid on sageli poliüetnilised ja multikultuurilised. Kaasaegse massimeedia pakutav infor-

matsioon lausa nõuab kriitilise mõtlemise oskust. Et informatsioon tooks inimesele isiklikult ja sotsiaalselt kasu, tuleb see kriitiliselt läbi mõelda ja seostada tõeste teadmistega.

Informatsiooni ühepoolse edasiandmise asemel on kaas- aegne ajaloo õppimise protsess aktiivne, dünaamiline ja krii- tiline. Selle eeldatavaks tulemuseks peaks olema laialdaste ja oluliste teadmiste omamine, mis võimaldavad inimesel su- helda minevikuga ja vaadata tulevikku.

KOOLI ÕPPEKAVA JA ÕPETAJA TÖÖKAVA

Õppekava on midagi enam kui aineprogramm

Õppekava kirjeldab õppimise ja õpetamise protsessi tervi- kuna, lähtudes selle üldistest eesmärkidest; ta sisaldab õp- peaine sisuülevaate, selgitab õpetamise meetodeid ja vahen- deid ning õpitulemuste hindamise kriteeriume. Ta on oma sisu poolest laiem kui *aineprogramm*, mis sätestab vaid õpeta- tava aine sisu. Õppekavas pööratakse tähelepanu õppimise ja õpetamise üldisele iseloomule õpilase seisukohalt vaada- tuna. Riiklikus õppekavas esitatud hariduse arengu üldised põhimõtted ja õppeaine sisu kujutavad endast raamistikku, millele rajatakse kooli õppekava. Viimasest lähtutakse klassi õppetöö kavandamisel. Õpetaja osa selle sisu kindlaksmää- ramisel on otsustav. Õpetaja väljatöötatud ja läbimõeldud tööplaani annab õppeainele selle tegeliku sisu.

Lähtepunktiks on õpikogemused

Tänapäeval peetakse õppimist *üleshitavaks* protsessiks, mis tähendab seda, et õpilane kujundab oma teadmised ise vastavalt oma eeldustele.

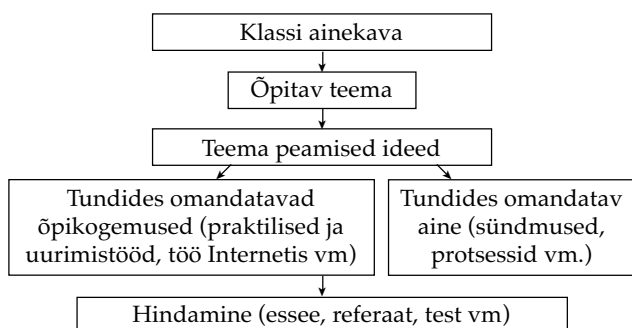
Individuaalse teadmistepagasi kujundamiseks peab õp- pekava õpilastele võimaldama erinevate õpikogemuste omandamist. Klassi õppekava koostamisel ja selle sisu mää- ramisel on kasulik silmas pidada, et õpilased puutuksid kok- ku õppevõimalustega nagu uurimistöö, rollimängud ja simu- latsioonid, praktikumid, dokumentaalfilmid, Internet.

Ainekava kui protsess

Ainekava rakendamist kogevad õpilased. Hea ainekava põhineb õpilaste psühholoogia tundmisel, võimaldab õpilas- tel omandada aine põhialused individuaalsetest vajadustest lähtudes ega sea kunstlikult piiritletud eesmärgid. Õppeprot- sessis kasutatavad meetodid, õppeaine maht ja sisu peavad vastama õpilaste vajadustele ja võimetele.

Ühiskond esitab õpetamisele kasvavad nõudmisi. Seetõ- tu kipub aineprogrammi maht suurenema määral, mis tak- istab õppeaine korralikku omandamist. Õpetaja on õppi- mise ja õpetamise asjatundja ja tema ülesandeks on määrata õpetatava aine alused, maht ja õpetamis- ning hindamisme- todid nii, et õppeprotsess oleks täisväärtuslik. See nõuab õp- etajalt tõsiste otsuste tegemist. Õpetaja autonoomia on sa- maaegselt nii võimalus kui ka väljakutse.

Täiuslik klassi ainekava vastab järgmisele mudelile:

Hindamine annab teavet nii õpetajale kui ka õpilasele sel- le kohta, kuidas teema peamised ideed on omandatud.

Hindamine ajalooõpetuses

Õpetajad kasutavad sõna "hindamine", et kirjeldada kol- me erinevat, kuid üksteisega seotud protsessi:

- ◆ jooksev e protsessihindamine;
- ◆ formaalsed testid;
- ◆ õpilase arengut ja saavutusi fikseeriv arvestuslik hindami- ne, nt kooliaasta lõpus.

Hindamine on õppimise ja õpetamise lahutamatu osa. Õpetajad vestlevad sageli oma õpilastega, juhendavad nen- de tööd, esitavad küsimusi ja vastavad neile, vaidlevad õpi- lastega, abistavad ning jälgivad neid töös. Seeläbi avastavad õpetajad oma õpilaste võimed ja panevad tähele nende saa- vutusi. Need teadmised aitavad välja töötada edasise töö plaane. Viimase aja uurimused on näidanud, et just see iga- päevane hindamisprotsess on tähtsaim õpilaste arengut ja töö tulemuslikkust mõjutav vahend.

Efektiivne hindamine

Hindamise efektiivsus sõltub järgmistest asjaoludest:

- hindamise eesmärkide selgus;
- usaldusväärsete arusaamade ja kriteeriumide kasutamine õpilaste hindamisel;
- planeerimise tõhusus;
- sobivate hindamisülesannete kasutamine;
- erinevate hindamistehnikate rakendamine;
- õpilaste kaasamine nii õppe-eesmärkide väljatöötamise kui ka teadmiste kontrolli protsessi;
- töö hindamise käigus märkuste tegemine, et teavitada õpi- last tehtud vigadest ja anda võimalus neid parandada;
- hindamise käigus saadud informatsiooni kasutamine eda- sise õppetöö kavandamisel.

Hindamise eesmärgid

Ajaloo hinnatakse õpilaste oskust

- meenutada, valida, korrastada ja ümber paigutada oma teadmisi;
- kirjeldada, analüüsida ja selgitada õpitavaid sündmusi, protsesse ja probleeme;
- esile tuua ajalooperioodide, ühiskonnakorra või situatsi- oonide olulisemaid tunnuseid;
- mõista, analüüsida ja hinnata erinevate sündmuste, ini- meste ja probleemide kohta käivaid hinnanguid;
- mõista, interpreteerida, hinnata ja kasutada erinevat infor- matsiooni.

Neid kriteeriume võib kasutada 14–19-aastaste õpilaste ajalooallikatega töötamise oskuste ning pikemate kirjalike ja suuliste vastuste hindamisel.

Allikatöö oskuste hindamine

Ajalooallikate kasutamine mis tahes töös tekitab probleeme, mille raskus sõltub

- kasutatava(te) allika(te) keerukusest;
- püstitatud ülesande olemusest.

Abstraktseid mõisteid sisaldavaid raskepärase keelekasu- tusega sisult mitmetähenduslikke allikaid on palju raskem analüüsida kui lihtsakoelisi. Küsimused ajalooallikate kohta esitatakse tavaliselt kasvavas raskuses, nt palutakse õpi- lastel

- otsida allikast mingit spetsiifilist informatsiooni ja seda mõista;
- võrrelda kahes või enamas allikas olevat teavet ja selgita- da välja neis sisalduvate seisukohtade erinevused;

- hinnata allikate usaldusväärsust;
- hinnata allikas sisalduva informatsiooni kasulikkust mingile küsimusele vastamisel.

Õpilaste töö hindeskaala koostatakse vastavalt küsimuste raskusastmele.

Suuremahuliste kirjalike tööde (kirjeldused, analüüsid, esseed jm) hindamine

Õpilased võivad näidata oma ajalootundmist näitemängu, rollimängu, diskussiooni, arutelu, küsimuste ja vastuste, raadio- ja televisiooniprogrammide koostamise jm kaudu. Suuremahulise essee koostamine annab õpilasele võimaluse esitada oma arusaamad läbimõeldud kirjalikus töös. Essee raskusastme määrab tavaliselt ära püstitatud probleemi keerukus. Tähtsuse järgi loetledes on nõudmised essee kirjutajale järgmised:

- kirjeldage, põhjendage;
- võrrelge, tooge välja erinevused, selgitage põhjusi, arutlege;
- andke hinnanguid, analüüsi.

Esseeteema raskusaste on seotud selle sõnastamise täpsusega.

METOODILISI VÕTTEID AJALOO ÕPETAMISEL

1. ÕPPETÖÖ KORRALDAMINE

Traditsiooniline õppetöö korraldus

Õpetamist võib käsitleda kui õppetöö organiseerimise protsessi. Grupitöö on üks moodustest, mida õpetaja saab kasutada õpilaste õppimiskogemuste rikastamiseks. Traditsiooniline on pilt, kus õpetaja seisab klassi ees ja räägib, õpilased aga kuulavad teda passiivselt. Sellises tunnis õpetaja ja õpilane suuremal või vähemal määral suhtlevad, esitatakse küsimusi ja antakse vastuseid ning kasutatakse klassitahvli. Mõnikord teevad õpilased tunnis märkmeid.

Grupitöö

Paljudele õpetajatele, eriti oma ala asjatundajatele, meeldib varieerida tööd klassiga. Seda võib teha järgmiselt:

- a) jagada õpilased väiksemateks gruppideks,
- b) anda õpilastele erinevaid ülesandeid,
- c) anda neile uurimiseks erinevaid küsimusi.

Grupitöö kasutamine muudab õpetamise paindlikuks. See võimaldab õpilastel üheskoos ülesande kallal töötada ja üksteiselt õppida, julgustab neid iseseisvale mõtetegevusele ning vähendab sõltuvust õpetajast; lubab neil töötada vastavalt oma töötempole, isiklikele võimetele ja vajadustele. Samas annab see õpetajale võimaluse parandada õpilaste individuaalset tööd.

Grupitöö korraldamine

Grupitöö puhul on oluline tunniteema sobivateks osadeks jagada. Grupitöö läbiviimiseks on erinevaid viise. Näiteks võib õpetaja varustada grupid materjaliga, kus esitatakse ühe ja sama sündmuse täiesti vastandlikud tõlgendused, ning paluda, et õpilased arutaksid neid ning valiks välja seiskoha, mida nemad toetavad. Pärast grupisisese arutelu lõpu annab õpetaja gruppidele võimaluse esitada teistele oma arvamus ja palub neil põhjendada, miks nad on ühe või teise seisukoha poolt või vastu.

Grupid võivad koosneda kahest, kolmest, neljast (sageli just paras arv), kuuest liikmest. Iga grupp tegeleb õpetaja määratud aja jooksul just talle antud teemaga. Õpilased võivad rotatsiooni korras liikuda ühest grupist teise, kuni nad on läbinud kõik grupid ja seega saanud ülevaate antud tunniteema kõikidest aspektidest. Järgmise tunni eesmärgiks on kontrollida eelmises tunnis õpitut. Seda juhib õpetaja ja selle käigus jutustavad õpilased oma avastustest ning jagavad oma muljeid. Õpilased võivad esitada nii grupi ühise seisukoha kui ka iga grupiliikme eriarvamuse.

Klassi jaotamine gruppideks

Efektiivse õppetöö läbiviimiseks peab õpetaja teadma, kuidas jagada klassi gruppideks. Ta peab:

- otsustama gruppide suuruse ja moodustamise põhimõtete üle;
- valmistama ette materjalid ja tööülesanded;
- määrama grupitööle kuluva aja;
- otsustama, mil moel grupid omavahel suhtlevad;
- otsustama, kuidas esitatakse töö tulemused;
- korraldama tagasisidet;
- rõhutama õpitava teema põhiideid.

Õpetajad võivad klassi gruppideks jaotamise põhimõtteid analüüsida järgmistest küsimustest lähtudes:

- milliseid gruppe kasutate õppetöö läbiviimisel;
- kas õpilased istuvad koos või töötavad nad individuaalselt;
- kas koos istuvad õpilased saavad sarnase tööülesande;
- kas ühise ülesande korral on võimalik määratleda iga üksiku õpilase panust ülesande lahendamisse; võimalikud vastused on sageli / mõnikord / mitte kunagi;
- kas õpilased töötavad samades gruppides ühe tunni vältel või kaks tundi;
- kas õpilased jätkavad tööd samas grupis terve projekti või sessiooni vältel;
- kas õpilased jagatakse samadesse gruppidesse kogu õppeaastaks.

Vastates nendele küsimustele, hakkab õpetaja aru saama, kuidas saab varieerida klassi kui terviku õpetamist, grupitöö läbiviimist ning individuaalsete ülesannete andmist õppesessiooni, semestri või isegi mõne õpetatava teema raames. Õppetöö käigus kasutatavate töövormide mitmekesisus tugevdam õpilaste õpihuvi ja -motivatsiooni ning avardab nende üldisi kogemusi.

Grupitöö näitülesanded

I

Õpetaja määrab, kuidas korraldada õppetööd. Klassis, kus on nt 30 õpilast, saab kuuks 5-liikmelises grupis õppida kuut erinevat teemat. Õpetaja määrab gruppide suuruse ja selle, millisesse gruppi keegi kuulub. Õpetaja lähtub õppematerjalist ja õpetatava teema sisust. Ta võib panna kõik õpilased samu probleeme uurima või anda gruppidele erinevad ülesanded. Õpilased võivad töötada grupis üksinda. Võimalik on panna nad ka üheskoos tööle. Õpilaste uurimistöö lähtepunktiks on valik allikaid koos nende juurde koostatud küsimuste ja ülesannetega.

Näiteks, käsitledes teemat *Hitleri võimuletulek Saksamaal 1933. a* võib õpetaja seda teha grupitööna. Erinevatele gruppidele antakse ülesandeks uurida teema mõnda aspekti. Näiteks võib esimene grupp võtta vaatluse alla natsipartei arengu 1920. aastatel ja 1930. aastate alguses. Teise grupi ülesandeks võib olla suurärimeeste ja natsipartei suhete uurimine, et välja selgitada nende osa Hitleri võimuletulekus. Kolmas grupp võib analüüsida, kuidas natsipartei kasutas valimisi.

Neljanda grupi liikmed võivad tegelda Saksamaa tolleaegse poliitilise eliidi (v. Papen, Hindenburg jt) mahhinatsioonide uurimisega. Viies grupp vaatab natsipartei ideoloogiat ja nende tegevuse poliitilisi eesmärgi. Kuues grupp aga keskendub võimuaaramise protsessi käsitlemisele. Õpetaja ülesandeks on varustada iga grupp tööks vajaliku allikmaterjaliga.

II

Paljusid käsiraamatu teemasid saab õpetada grupitööna. Näiteks, käsitledes igapäevaelu nõukogudeaegsetes Balti riikides, võib moodustada 6 gruppi: esimese grupi teema on üksikisik ühiskonnas, teise – sotsiaalsed olud, kolmanda – pidupäevad ja puhkus, neljanda – elu linnas, viienda – elu maal ning kuuenda – defitsiit ja privileegid. Iga grupp tegeleb igapäevaelu eri tahu uurimisega ja järeldused esitatakse suuliselt või kirjalikult või isegi klassinäitusena. Selline lähenemine lisab tunnitööle aktiivsust ja arendab õpilasekeskset õppimist.

Paljuaspektilisus

Grupitöö on ideaalne vahend, et õpetada mõistma ajaloosündmuste paljuaspektilisust. Mitmed 1920. ja 1930. aastate sündmused võiksid olla grupitöö teemadeks. Näiteks, 1930. aastate lõpu lepituspoliitika kohta on palju erinevaid allikaid, mis kajastavad riikide erinevaid vaatenurki: seal on esindatud Nõukogude Liidu, Suurbritannia, Prantsuse, Saksa, Itaalia ja Tšehhi seisukohad antud küsimuses. Grupitöö on hea moodus ajaloosündmuste paljuaspektilisuse rõhutamiseks. See innustab õpilasi erinevaid seisukohti ja vastukäivaid allikaid uurima, aitab õpilastel diskussioonides sõna sekka öelda.

Õppimis- ja õpetamisviiside mitmekesisus

Grupitöö ei tohi kujuneda ainsaks tööviisiks. Mitmekesisus kaob, kui grupitöö muutub ainsaks õpetamiseetodiks. Õpitava teema suuline esitamine jääb ilmselt ka edaspidi õpetamisel valdavaks. Grupitöö on õpetajale tähtis võimalusena tunnitööd tavalisest erinevalt korraldada. Õpetajad peaksid senisest aktiivsemalt just erinevaid õpetamisviise katsetama.

2. TÖÖ ALLIKATEGA

Allikad

Allikate interpreteerimise oskus on iga ajaloolase ametioskuste oluline osa. Ajaloolane areneb avastades, säilitades, hinnates ja avalikustades uusi ajalooallikaid. Allikad on alus sellele, mida me teame. Kasutades klassis allikaid, näitab õpetaja, kust tulevad ajaloolased teadmised, õpetab hindama ajalooallikate väärtust ja arendab õpilaste ajaloolase kriitilise mõtlemise oskust. Allikate kasutamine koolis muudab ajaloo huvitavaks õppeaineks. Ajalooallikate rida on ulatuslik: esemed, fotod, pildid, karikatuurid, plakatid, kaardid, arhiivifilmid ja videod, suulised mälestused, ametlikud dokumendid, raamatud, ajalehed, päevikud, biograafiad, memuaarid. Neid kõiki saab kasutada ajalooõpetamise elavdamiseks ja illustreerimiseks.

Allikate kasutamine

Ajalootundi rikastab töö allikatega. Allikate kopeerimist ja fotode suurendamise tehnikat kasutades saab neid demonstreerida kogu klassile, esitada nende kohta küsimusi. Neid võib paljundada ja jagada vaid mõnedele õpilastele,

samuti võib neid kasutada töövihikulehe osana või grupitöös. Allikad arendavad oskust ajaloosündmuse erineva nurga alt hinnata. Neid on väga hea kasutada vastuoluliste ja keeruliste teemade uurimiseks, et esitada õpilastele erinevaid seisukohti. Mõned antud käsiraamatus esitatud tunni materjalid aitavad kaasa allikate interpreteerimise oskuse kujundamisele. Nende kasutamine võimaldab õpetajail tunnis senisest enam arutelu ja diskussiooni kasutada ning edendab õpilasekeskset õpetamisviisi.

Allikaid võib kasutada kõige erinevamal moel:

- tunni alguses;
- tunni jooksul, et muuta see huvitavamaks;
- erinevate ajalootõlgenduste illustreerimiseks;
- ajaloosündmuste analüüsi mitmekülgsuse tagamiseks;
- ajaloolaste seisukohtade üle diskussiooni algatamiseks;
- allikatega töötamise oskuse arendamiseks;
- õpilaste iseseisvas uurimistöös;
- õpilaste allikatega töötamise oskuste kontrollimiseks.

Allikatöös kasutatavad metoodilised võtted

Tulemuslikuks tööks allikatega on tarvis omandada teatavaid metoodilisi võtteid. Õpetaja peaks alustama sellest, et õpilased õpiksid eristama sündmuse toimumise ajal loodud allikat allikast, mis on tekkinud hiljem, ning aitaksid õpilastel esitada järgmisi küsimusi:

- kes on allika autor;
- kas autor on tema poolt kirjeldatavate sündmuste tegelik pealtnägija;
- kui lähedal seisib allika autor antud isikutele või sündmustele;
- kas tegemist on usaldusväärse allikaga;
- kas autori kirjutise eesmärgiks pole iseenda kui sündmuse osaleja või pealtnägija tegevuse õigustamine; kas ta hindab sündmuse tagantjärele tarkusest lähtudes;
- kas kirjutajal on antud sündmuse kommenteerides mingi poliitiline eesmärk;
- millal ja kus on allikas kirja pandud;
- miks autor esitas oma seisukohad just seesugusel moel;
- kes on antud allika eeldatav lugeja;
- millist informatsiooni see sisaldab;
- millest antud allikas vaikib;
- kas on võimalik leida teisi allikaid, mis võimendavad antud allikas leiduvat teavet;
- kas allikas on objektiivne või on see erapoolik;
- kas see peegeldab mingeid tundeid või suhtumisi.

Kõik ajalooallikad esitavad mingeid seisukohti. Võib väita, et iga ajalooallikas on mingil moel erapoolik. Seetõttu on otstarbekas allikate analüüsi juures alati nendes kahelda, eelarvamusteta lähenemine on alati hinnatav.

Karikatuurid ja muu pildimaterjal

Eespool esitatud küsimuste abil saab analüüsida igasuguseid allikaid. Allikad erinevad oma pikkuse poolest, kuid klassis kasutamiseks soovitatakse neid lühendada, et aidata õpilastel keskenduda peamisele. Tuleks kasutada lühikesi, kuid olulist teavet sisaldavaid allikaid, ja just seda tehakse ka näidistundides.

Mõnedes allikates leiduv sõnum on peenekoeline ja intellektuaalselt nõudlik.

Klassis arutelu ja diskussiooni ärgitamiseks on karikatuurid eriti head, kuna nad väljendavad tavaliselt väga selgelt autori suhtumist sündmusesse. Sel puhul on väga hea omada mingit juhendit, kuidas karikatuuri analüüsida. See võib osutada üsna raskeks ülesandeks, kuna nõuab hulgaliselt lisateadmisi. Karikatuuride mõistmiseks on tarvis osata lugeda vihjeid, teada stereotüüpe ja otsida paralleele. Mõnikord on neis sisalduv huumor vananenud. Seega nõuab

karikatuuride mõistmine üsna palju oskusi. Klassis kasutamisel peavad nad nagu kirjalikud allikadki olema hoolikalt valitud ja sisaldama selget sõnumit.

3. ESSEE

Õpilaste abistamine essee kirjutamisel

Paljude õpilaste jaoks on essee kirjutamine raske töö. Paljud neist lihtsalt reprodutseerivad materjali, ega suuda järgida püstitatud probleemi. Sellest ülesaamiseks tuleb õpilastele selgitada, et vaja on

- eristada oluline informatsioon;
- see klassifitseerida ja liigendada, kasutades mingeid pealkirju;
- määratleda pea- ja alateemad;
- kinnitada oma seisukohad ajaloo faktidega;
- teha essee kava;
- kirjutada essee loogiliselt ja sisutihedalt;
- koostada huvitav sissejuhatus ja sobiv kokkuvõte.

Essee kirjutamisel aitavad õpilast informatsiooni kogumine, sissejuhatavad ja lõpetavad laused, kava, tabelid, diagrammid.

4. ROLLIMÄNGUD AJALOOÕPETUSES

Rollimäng

Rollimängu kasutamine tähendab seda, et õpetaja annab õpilastele ülesanded, mis nõuavad omandatud teadmiste aktiveerimist ja lisainformatsiooni otsimist. Õpilased peavad ülesande lahendamiseks siduma vanu ja uusi teadmisi, loogiliselt analüüsima.

Rollimäng nõuab üldjuhul, et õpilane asetuks mingisse rolli, samastaks end teise inimesega ja vaataks maailma selle inimese pilguga. Ta peab ette kujutama selle isiku huvisid ja väärtusi: mil moel see isik võis mõelda ja arutleda; millised võisid olla tema tegevuse motiivid, kuidas ta võis käituda. Üritades teise inimese maailma minna, seostab õpilane olemasolevad teadmised hoopis uuel, õpikutekstist erineval moel ja see võib teda panna ajaloolist olukorda senisest palju paremini mõistma. Olemasolev teadmine võib omandada hoopis uue tähenduse, kui seda vaadatakse teise vaatenurga alt, näiteks teise sugupoole seisukohast. On erakordselt tähtis, et õpilased mõistaksid, milline oli sündmuse läbi elanud inimeste tegevusväli. Nemat ei teadnud hilisemaid sündmusi ette ega omanud informatsiooni, mis nende sündmuse kohta praegu olemas on.

Rollimängutehnika arendab õpilaste ajastusse sisseelamise võimet (empaatia). Tuleb rõhutada, et empaatiat ei või samastada sümpaatiaga ning õpetaja ei peaks kartma anda õpilastele rolle, mis võivad neile mitte meeldida. Hinnates õpilase pingutusi, võib õpetaja rõhutada oskusi, mille arendamist ta rollimänguga taotleb: võimet allikaid kriitiliselt hinnata, põhjuslike seoste väljatoomise oskust, ideoloogiate valdamist, ajaloolise perspektiivi nägemist.

Rolliharjutuste loomine

Kõigepealt mõtleb õpetaja rollid välja. Need võivad olla tegelikult elanud või väljamõeldud isikud. Neid võib kirjeldada üldiselt või detailselt. Allpool esitame ühe võimalike rollide loetelu. Õpetaja võib kasutada neid ja lähtuda antud soovistest või toimida oma soovi kohaselt. Kui õpetaja töötab kogu klassiga, siis piisab 15 rollist, et panna õpilased paarides töötama. Õpetaja võib rolli kirjeldust muuta. Õpilasi peaks koostööle julgustama, et nad aitaksid üksteist rollide loomisel ja nende huvitavaks muutmisel.

Nii õpilased kui ka õpetajad peaksid kasutama oma kujutlusvõimet. Parim õppe-efekt saavutatakse siis, kui kaks õpilast esitavad üht rolli ja määratlevad koos selle eesmärgi. Isegi siis, kui tekstis on öeldud *sina oled*, mõeldakse kahte õpilast.

Situatsioonid

Seejärel määratleb õpetaja *situatsiooni(d)*.

Need võivad olla seotud mingite ajalooliste sündmustega või igapäevaeluga mingil ajal. Seda võib piirata ühe või mõne päevaga või jälgida arenguid mõne kuu või aasta jooksul.

Allikad

Kolmandaks peab õpetaja otsustama, milliseid *allikaid* õpilased peaksid kasutama. Sageli piisab vaid õpikust. Õpetaja võib õpilastele soovitada otsida lisamaterjali entsüklopeediatest, raamatukogust või Internetist. Mõnikord võib õpetaja varustada õpilased allikatega, mis vastavad antud rollidele / situatsioonile.

Juhised

Lõpuks annab õpetaja õpilastele juhised. Seda võib teha suuliselt, kuid kirjalikud juhised on paremad. Õpilased võivad oma rolle ette valmistada klassis või kodus, nad võivad paluda, et õpetaja nende tööd kirjalikult või suuliselt kommenteeriks. Suulised kommentaarid märgivad õpilased üles. Rolliharjutusi võib teha kas individuaalselt (või paaris), gruppides või kogu klassiga. Võib kasutada ka kombineeritud variante.

Rolliülesannete võimalusi

- Kõigil paaridel on sama roll ja nad peavad reageerima samale situatsioonile. Kui õpilased peavad kirja panema mingid märksõnad, siis lõpetatakse rolliharjutus paaride vastuste üldise arutelu-ga.
- Paaridel on erinevad rollid, kuid nad tegutsevad samas olukorras.
- Erinevad paarid peavad reageerima erinevatele olukordadele.

I näide

Õpilane peab sõnaliselt või mingi tegevusega reageerima õpetaja esitatud situatsioonile või ajaloo sündmusele.

Õpilase tegevuse lähtepunktiks on tema roll. Kuidas te reageerite järgmistele sündmustele või uudisele?

1. Keegi koputab välisuksele hilisel ajal. Mida te mõtlete ust avama minnes?

2. Teile pakutakse senisest palju paremini tasustatavat tööd. Selle vastuvõtmine tähendaks majandusmurede lõppemist. Teile pakutav töö on kehtivale poliitilisele režiimile olulise tähtsusega.

Võimalik lisa I harjutuse juurde: toimub peresisene arutelu, kuidas antud situatsioonis käituda (osaleb 4 pereliiget).

Sellise ülesande puhul vajavad õpilased oma rolli teostamiseks täiendavat teavet tööpakkumise sisu, üldise majandusolukorra, situatsiooniga seotud sündmuste ja erinevates ühiskonnakihtides valitsevate hoiakute ja suhtumiste kohta. Õpilasi tuleb ärgitada ise lisainformatsiooni otsima, sest see harjutab neid situatsiooni kohta küsimusi esitama ja õpetaja saab neid selle juures suunata. Klassis võib arutada, kuidas leida täiendavat informatsiooni ja formuleerida küsimusi.

II näide

Õpilane on samas rollis läbi erinevate ajaloosündmuste. Õpetaja ülesandeks on jälgida, et õpilane arendaks edasi oma rollikäsitust.

Lähtepunktiks on teile antud roll. Kirjutage oma päevikusse, mida tegite või kuidas reageerisite kui saite teada

- 1) esimeste iseseisvuse väljakuulutamise järgsete valimiste tulemustest;
- 2) suure majanduskriisi puhkemise järel toimunud valimiste tulemustest;
- 3) 1934. a 12. märtsi riigipöördest;
- 4) Nõukogude vägede sissetungist 1940. a;
- 5) Saksamaa kallaletungist Nõukogude Liidule 22. juunil 1941. a;
- 6) Saksa okupatsioonivõimu kehtestamisest;
- 7) teistkordsest Nõukogude vägede sissetungist.

Võimalik lisa II näite juurde: kirjutage kiri usaldusväärsele sõbrale, kus räägite sellest, mis juhtus teiega ja teie perekonnaga. (Arvestage kirja tsenseerimise võimalusega.)

Selle näite puhul peab õpilane teatud sündmuste kohta teavet koguma ja teadma ka seda, mis oli toimunud enne. Õpilase ülesandeks on hinnata sündmusi oma rollist lähtudes: ta peab suutma oma rolli nii esitada, et ilmneks, kuidas antud isik võis toimuvatesse sündmustesse suhtuda ning kuidas need võisid tema elukäiku mõjutada.

III näide

Õpilane pannakse olukorda, kus ta peab tegema valiku. Tegemist on moraalselt või praktiliselt laadi dilemmaga. (Valik on ka see, kui otsustatakse sündmustele mitte reageerida või otsustamisest kõrvale hoida.)

Lähtepunktiks võtke teile antud roll, kasutage oma teadmisi sündmuse asjaolude (situatsiooni) kohta. Mõelge, mida teeksite kui:

- 1) ühel varahommikul tööle minnes avastate, et keegi on pannud lõhkeaine raudteerööbastele. Te teate, et rong sõdurite, tähtsa lahinguvarustuse ning tsiviilelanikega tuleb 10 minuti pärast;
- 2) teie juurde tuleb mees, keda te ei tunne. Ta ütleb, et on põgenik, kes vajab abi – ja ta näeb sedamoodi välja. Ta ütleb, et on kuulnud, et olete usaldusväärne isik, kuid ta ei avalda, kes seda ütles. Te tunnete tõesti mõningaid isikuid, kelle suhtes võite oletada, et nad on seotud pörandaaluse vastupanuliikumisega;
- 3) politsei küsitleb teid teie naabri kohta ja te ütlete, et ei tunne teda eriti hästi. Tänaval tuleb naaber teile vastu. Kui te ta hoiatamiseks peatate, võivad naabri korteris valvavad politseinikud, seda tähele panna.

Võimalik täiendus ülesandele III:

Kirjutage essee sellest, millistest väärtustest lähtusite otsuste tegemisel.

Näites III on rõhk asetatud enesesäilitamissoovi ja üldisemate väärtuste vahekorra mõtestamisele. Õpilased on sageli väga idealistlikud. Võib osutada vajalikuks, et õpetaja pöörab õpilaste tähelepanu situatsioonide mitmetähenduslikkusele ja vaidlustab õpilaste otsused, kuna need võivad teised ohtu seada (perekond, sõbrad, kolleegid, pantvangid jt).

Rollide lühike loetelu

1. Te olete 1923. aastal 44-aastane edukas ärimees, kuid majanduskriis on vähendanud kauba läbimüüki. Olete petunud parlamentaarses riigivalitsemises ja tunnete, et ühiskonnas peaks olema kõvem kord. Teile meeldib jahil käia ja puhkpilliorkestris mängida.

2. Te olete 1923. aastal 50-aastane naine, kes on abielus rikka taluomanikuga. Teil on talu arenguga ning laste tulevikuga seoses suured ootused. Teie mees on Vabadussõja veteran

ja tema sidemete ning suhete läbi tunnete huvi poliitika vastu.

3. Te olete 1923. aastal 18-aastane töötu. Te olete pärit töölisperekonnast, kus oli alati probleeme pere toitmisega. Teil pole haridust ja te teate, et ei saa abielluda tütarlapsena, keda armastate, kuna pole suuteline teda ülal pidama. Teile tundub, et ühiskond pole iial andnud teile elus edasijõudmise võimalust.

4. Te olete 1923. aastal 36-aastane naine, kes elab linnas ja töötab õmblejannana. Te lootsite perekonda luua, kuid teid haavas hingeliselt see, kui armastatu jättis teid maha tüdruku pärast, kes oli pärit paremast perekonnast. Te otsite lohutust kirikust, kuid seni pole see aidanud.

5. Te olete 1923. aastal 23-aastane ja pärit haritlaste perekonnast. Teile meeldib väga poeesia, te armastate lugeda luulet ja kirjutate seda ise. Te loodate, et teie luuletusi hakatakse peagi avaldama. Seltskond, kellega ülikoolis õppides lävite, koosneb inimestest, kes peavad tuliseid vaidlusi selle üle, kuidas rajada paremat ühiskonda.

5. KLASSIVÄLINE TÖÖ JA MUUSEUMIKOGUDE KASUTAMINE AJALOOÕPETUSES

Lähtepunkt

Õpilastele antakse teha erinevaid töid: lahendada probleeme, vastata küsimustele, lahendada muid ülesandeid. On hea, kui õpilased võtavad endale ise ülesanded, mille lahendamist peavad vajalikuks. Nad võivad tegelda mälu-mängudega, töötada õpiku või entsüklopeedilise teatmeteosega, töötada allikatega, et luua endale erinevates allikates leiduvete faktide põhjal tervikpilt. Õpilastele antava ülesande kvaliteedist sõltub, kui aktiivselt paneb see nad mõtlema, informatsiooni otsima, analüüsima ning vastuseid formuleerima.

Klassiväline töö allikate otsimisel

Kui teil on mingi ülesanne, siis teavet selle kohta saate allikast – olgu see karikatuur, õpik või ajaleheartikkel. Raamatukogu ja Internet kujutavad endast sageli suurepäraseid allikaid. Kuid õpilased peavad õppima allikate kohta küsimusi esitama ja neid kriitiliselt hindama. Mõned õppeülesanded sunnivad õpilasi koolikeskkonnast välja minema, et leida vajalikku teavet.

Klassiväline õppetöö

Inimesed saavad anda õpilastele informatsiooni igapäevaelu kohta või esitada oma nägemuse sündmustest. See aitab õpilastel sündmusi näha teise inimese vaatenurgast. Siin peavad õpilased kaaluma, kuidas küsimusi esitada, ja õppima saadud vastuseid kriitiliselt hindama.

Kohti, ehitisi ja institutsioone saab kasutada mitmel moel. Õpilased võivad neid külastades kontrollida erinevaid väiteid; nad võivad teha vanas ehitises mõõtmistõid ja tajuda sealjuures selle atmosfääri. Tervikpildi või ajalooliste seoste loomine võib pärast sündmuskohal viibimist märksa lihtsamaks osutada.

Muuseumikogud kujutavad endast suurepäraselt teadmiste ammutamise allikat. Õpilastel on tähtis mõista, et muuseumieksponaatide või -piltide valik ja paigutus – niisamuti nagu tekstid või ajaloolased väited – võimaldavad minevikku kõige erinevamalt interpreteerida. Muuseumikogud kujutavad endast midagi enam kui näituse väljapanek, ringkäik giidi juhtimisel või tavaline õppeprogramm. Paljudes muuseumides on raamatukogud ning kõigis neis töötavad

inimesed, kellest enamik soovib koolidega sidet hoida. Lisaks muuseumide õppeprogrammide kasutamisele saab õpetaja muuseumivarusid kasutada kõige erinevamal moel ka üksi või koos klassiga ning muuseumis saavad oma ajaloohuvi rahuldada ka õpilased üksi.

I näide

Muuseumi vaba kasutamine. Sellist luksuslikku ajakasutust võiks kasvõi üks kord kasutada, külastades klassiga muuseumi või julgustades õpilasi seda iseseisvalt tegema. Sel juhul liiguvad õpilased vabalt muuseumis ringi umbes pool tundi ja pärast seda kirjutab igaüks neist raporti "Mis meeldis mulle muuseumis kõige enam ja miks ning mida ma tahaksin veel selle kohta teada".

II näide

Vastuste otsimine. See võib endast kujutada muuseumi vaba kasutamise II faasi, kuid tegelikkuses on see muuseumivarade kasutamise peamine viis. Koolis annab õpetaja õpilastele ülesanded, seejärel minnakse muuseumi. Ülesanded võivad olla kogu klassile ühised või erinevatele gruppidele või õpilastele erinevad. Õpilased peavad muuseumis konkreetsetele küsimustele vastused leidma või mõne ülesande täitma. Informatsiooni hankimiseks kasutavad õpilased muuseumi näitusesaali, raamatukogu ja töötajaid.

III näide

Rollide esitamine. See nõuab suuremat õpetajapoolset ettevalmistustööd, mida saab ehk teha muuseumitöötajatega koostöös. Õpilaste jaoks võivad rollid pakkuda suurt muuseumivarade avastamise, uurimise ja katsetamise rõõmu.

Õpilaste ülesandeks on koguda informatsiooni mingi sündmuse, protsessi või olukorra kohta ja kasutada seda mingi rolli kujundamiseks. Neil peab tekkima ettekujutus, kuidas võis antud isik reageerida, tunda, mõelda või käituda. Õpetaja ülesandeks on rollide määramine ja sündmuste või protsesside määratlemine. Ta võib anda juhiseid, milliseid näituseeksponaate on võimalik rolli esitamisel kasutada. Õpilased peavad oma rollis käitumist kirjalikult põhjendama. Põhjenduse koostavad nad vahetult muuseumis ja töötavad hiljem ümber kas kodus või koolis, kasutades ka muud informatsiooni. Erinevatele rollidele võib õpetaja pakkuda erinevaid situatioone. Sel moel hajutatakse õpilased muuseumi erinevatesse ruumidesse ja välditakse nende kogunemist paari vitriini ette.

IV näide

Kriitiline mõtlemine. Sellised ülesanded aitavad õpilastel mõista, et muuseumi väljapanekud esitavad minevikutõlgenduse, mis lähtub mingitest kindlatest seisukohtadest.

1. Mis on teie arvates ekspositsioonist välja jäetud/liiga vähe rõhutatud ja miks?

2. Kuidas Te sõnastaksite näituse eesmärgi?

3. Millised 10 eksponaati valiksite välja, et tutvustada külastajale nende kaudu oma seisukohti või ideid?

6. ARVUTI KASUTAMINE AJALOOÕPETUSES

Materjalide hindamine

Kaasaegne informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogia annab õpilastele ligipääsu ja võimaldab analüüsida suurt hulka allikaid, mis oli klassis seni võimatu. Interneti kaudu saavad õpilased kasutada erinevaid infoallikaid, s.h kaarte, diagramme, kirjalikke allikaid, tutvuda erinevate ajalootõlgendustega. Internetis leiduva teabe kvaliteet on ebaühtlane, sõltub selle loojast. Internetiallikate kasutamisel peavad õpilased rakendama oma ajaloolaseid oskusi ja hindama pakutavat materjali kriitiliselt, esitades nende kohta erinevaid küsimusi:

- kes on veebilehekülje autor;
- millised on selle loomise eesmärgid;
- kas selles leiduv informatsioon on tõene;
- kas see on usaldusväärne;
- kas see on erapoolik;
- kas tegemist on originaalmaterjaliga või on see ümbertöötatud materjal;
- kas see on teile antud ülesande seisukohalt huvitav ja kasulik?

Interneti kasutamisega seotud probleemid

Õpetajad peaksid õpilasi teavitama, et osa veebilehekülgedest sisaldab ründavat ja erapoolikut materjali ning õpilaste töö lugejal peaks olema võimalus kasutatud lehekülge kontrollida. Õpetaja peaks tagama ka selle, et õpilased töötaksid Internetiteabega, mitte ei salvestaks ega prindiks seda mehaaniliselt välja. Mõned õpetajad eelistavad salvestada Internetimaterjale arvutidisketile, et õpilased saaksid selle kallal töötada Interneti püsiühendust kasutamata. See võimaldab vähendada telefonimakseid.

Andmebaaside, CD-de ja tekstifailide kasutamine aitab õpilasel otsida ja suurest hulgast ajaloolasest teabest välja selekteerida talle vajaliku. Andmebaasid ja töölehed õpetavad õpilasi analüüsima statistilisi andmeid – näiteks andmeid linnaelanike kohta –, esitama neid tabelite või graafiliste kujunditena. Tekstitöötlemisprogrammid aitavad teksti liigendada, kujundada ja redigeerida, mugandada seda vastavalt kuulajaskonna huvidele. Nad võimaldavad eksperimenteerida, muuta rõhuasetusi oma juttudes, kirjeldustes ja analüüsides, lisada sinna vajadusel täiendavat informatsiooni. Kujundusprogrammid võimaldavad õpilastel oma tööd välja trükkida erinevas formaadis, sisestada sinna pilte, tabeleid ja kaarte.

